

JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS KAIP POETAS IR KRITIKAS

D. pirmasis eilėraštis „Giesmė praščiokėlio nemokančio rašyti“ išsp. *Aušros* 5-6 nr. 1884; pirmas rinkinys *Dainų skrynelė*, 1894; kiti rinkiniai — *Nakties matymai*, 1906, *Rudens aidai*, 1911 (2-1920) poezijos rinktinė *Lirika*, 1930. — D. poetiniame talente sveria mažiau emocingumas, daugiau intelektualizmas, mažiau asociacinė minties tėkmė, daugiau griežta loginė; intelektualizmui medžiagos duoda mažiau vaizduotė ir abstraktus filosofavimas, daugiau konkretus gyvenimo stebėjimas, mažiau praeitis, daugiau dabartis, jos visa plati žmogaus santykių gama su Dievu, visata, epochos reikalais. Vaižduotės ir jausmo nestiprumas sukliudo gyvenimo konkretybę pakelti į poetinę apibendrintą refleksiją. Jos vietoje persveria palinkimas į logiškai aiškų bei aštrų aforizmą, alegoriją, parodiją, ironiją. — Talento pobūdis nulėmė tematiką bei jos pergyvenimą: religinėje poezijoje — Dievas, Dievo ir žmogaus santykis, dinamiškas visatos ir joje žmogaus suvokimas; patriotinėje visuomeninėje poezijoje — patriotinė programa su skatinimu į mokslą, kalbos meilę, tikėjimą, vienybę, lietuviškus papročius, smerkimas negerovių. — Formoje D. laikėsi taisyklingo klasikinio eiliavimo, labiausiai išpopuliarindamas daktilines eiles. Daugumas eilėraščių yra strofiniai; tačiau neišsitemkdamas juose su savo mintimis, išsiveržia ir į

epinius eiliuotus vaizdus („Nakties matymai“) ir į alegorinių poemų užuomazgas („Kelionė“) bei sakmes. — Estetinė D. poezijos vertė nelygi — tame pačiame eilėrašty šalia gražių strofų yra šiurkščios prozos. Filosofinėje poezijoje gražių gabalų pasitaiko ten, kur prašneka didingais vaizdais apie visatos dinamiką. Ištisai išlaikytų estetiniame aukštyje daugiausia yra satyrų bei parodijų. — Visuomenėje susilaukė daugiausia atgarsio *Dainų skrynelė*. Ligi nepriklausomos Lietuvos vakarų programose ir paskui mokyklinėse chrestomatijose buvo visuotinai populiarios „Jūra motinėle tur dukrelių būrį“, „Diplomatas“, „Kur du stos“, „Varna“ ir kt. Nepriklausomoj Lietuvoj, kada visuotinai populiarejo emocinė lyrika, D. intelektualistinė darės svetima. Jau perspektyvoje V. Mykolaitis D. įvertino kaip vieną iš trijų svarbiausių poaušrinių poetų. „Trys poetai sudaro charakteringus to laikotarpio mūsų poezijos bruožus: Jonas Janila-Žilius, Maironis ir Jakštas. Pirmasis atstovauja liaudies humorui ir bravuriškam trankiam jausmui, antrasis — patriotiniam patosui, retoriškai gražbylystei ir emocingumui. A. Jakštas gi — blaiviai galvosenai, idėjinio turinio persvarai, intelektualizmui... Jis po Maironio yra ryškiausias ir žymiausias tos gadynės senosios kartos poetas“ (*Naujoji lietuvių literatūra I*, 1936, 306-7 p.).

Kritikos raštais D. ėmė reikštis paskiau nei poezija, labiausiai nuo 1907, redaguodamas naujai pasirodžiusias knygas bei meno parodas. Kritikos neužmetė nė vėliau, pasisakydamas daugiau meno bei literatūros teoriniais klausimais, vertindamas naujosios literatūros sąjūdžius, polemizuodamas su B. Sruoga, M. Biržiška, V. Mykolaičiu *Bare, Židinyje* ir kt. Didžioji D. kritikos dalis surinkta trijose knygose: *Mūsų naujoji poezija*, 1923, *Mūsų naujoji prozos literatūra*, 1924 (abidvi apima 1904-23 laikotarpį), *Meno kūrybos problemos*, 1932 (rinkinys, kurio pobūdį rodo šie trys literatūriniai straipsniai: „Ekspresionizmas mene ir poe-

zijoje“, „Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoje“, „Naujoviškos poezijos paradoksai“). — Teoriniuose raštuose apie meną bei literatūrą D. nėra davęs savo pilnos meno sampratos. Tačiau atskiras problemas svarstydamas ir remdamasis daugiausia tomistinės krypties autoriais, D. pasireiškė kaip objektyvistinės, normatyvinės estetikos bei kritikos atstovas. Meno esmės ir paskirties ieškodamas D. išeina iš Amžinojo Logo — Dievo. D. apibrėžimu, „menas yra žmogiškoji grožio kūryba“. O „kiekvienas grožis yra visada Amžinojo Logoso atspindys“. Kaip Dievo, taip ir žmogaus kūryboje grožis, tiesa, dora negali vienas kitam prieštarauti. Dėl to „nevalia dainiui bei dailininkui grožį versiti šlykštyne ir poezijos bei dailės kūrybą naujoviškomis klounų štukomis“. Meno kūrinio uždavinys ne tik duoti atskiram žmogui pasitenkinimo, bet ir visuomeninis socialinis: „Menas tai davimas naujo žodžio, tai socialinis prabilimas į savo tautą, o per ją ir į žmoniją“. Žmogus yra „kūrėjėlis“, palyginti su Logos — Dievu, kuris yra kūrėjas. Dievo kūrybos pavyzdys yra gamtos grožis. Žmogus meno kūrybos grožiui turi imtis gamtos pavyzdžio, pasinaudodamas dėsniais, kuriais gamta yra graži. Kad tai nereiškia gamtos kopijavimo, D. nurodo pavyzdžiu: esą norėdamas duoti vaiko paveikslą, dailininkas stebi daugelį vaikų, iš vieno paima lūpas, iš kito nosį, akis ir tuos gražiausius bruožus perkelia į vieną. Šitokiu pavyzdžiu D. netiesiogiai išsидуoda, kad jo meno samprata labiausiai atsako klasikinis menas su jo suidealintu žmogumi ir gamta. Vieno istorinio laikotarpio menas D. pavirto „amžinosios poezijos“ išraiška. Šitai gali paaiškinti, kodėl D. pasisakydavo už tuos, kurie savo turinyje sujungia idėjinį bei moralinį taurumą ir savo forma artėja į klasikinį meną — taisyklingą eilėdarą, aiškiai logišką konstrukciją, tradicines kūrybos priemones. Iš kitos pusės pasisakydavo prieš modernųjį meną — ekspresionizmą, simbolizmą, impresionizmą, vadinamus bendru dekadentizmo vardu. Klasiki-

nis meno supratimas buvo artimesnis D. psichologiniam tipui — intelektualistui, matematinės tvarkos bei harmonijos atstovui, moraliniam idealistui. Ne D. teorija apie meną, kuri gali tikti lygiai klasikiniam kaip ir moderniniam menui, bet jo psichologinis linkimas vieno istorinio laikotarpio meną paversti norma apskritai meno kūrybai buvo pagrindinis šaltinis suklydimų, praktiškai vertinant atskirus menininkus ir kūrinius. — Visuomenėje D. kritikos įtaka buvo stipriausia *Draugijos* laikais (1907-23). V. Mykolaitis teigia: „Per visą eilę metų iki *Vaivorykštėje* pasirodžiusio E. Radzikausko-Giros... buvo vienintelis recenzentas ir kritikas sistematiškai ir reguliariai sekęs naujus literatūros dalykus ir aiškiai griežtai reiškęs apie juos savo nuomonę“. Lietuvių literatūros raidai D. kritikos įtaką tas pats autorius vertina: „Teigiama — kad... suregistravo beveik visus to laiko literatūros faktus, kėlė visuomenėje susidomėjimo literatūra, išgarsino daugelį veikalų ir autorių... Neigiama, kad... ir skaitytojus ir rašytojus auklėjo siaurame konservatizme, kuris trukdė taip reikalingą mūsų literatūrai pažangą“. Nepriklausomoje Lietuvoje D. objektyvistinę, imperatyvinę kritiką nustelbė E. Radzikausko, B. Sruogos, V. Mykolaičio reliatyvistinė, psichologinė, istorinė, vertinanti kūrybos reiškinius pagal tai, kiek jie išreiškia kūrėjo meninę idėją, pagal jų daromą estetinį įspūdį, pagal jų įnašą į meninių formų evoliuciją. Pradėjus vėl ilgėtis literatūros principingumo, idealingumo ir vadovavimo tautai, jau 1929 kolektyvinis leidinys *Pjūvis* rašė: „Su Jakštu ir Tumu labiau pakeliui, nei su Sruoga ir *Keturiais Vėjais*“.